

BUDAPESTI SZÍNHÁZI LEVÉL

MIHÁLYI GÁBOR

A tavalyi színházi évad érdekesebbnél érdekesebb bemutatókat hozott. Peter Weiss *Marat-Sade*-jét vagy Hochhuth *Helytartóját* még most is telt házak előtt játsszák. Az élményt adó színházi bemutatók azonban mind külföldi szerzők nevéhez fűződtek, a hazai drámaírói termés a múlt évadban nem produkált olyan drámát, amelynek eszmeisége, művészi színvonala megengedné, hogy bátran a világ közvéleménye elé lépjünk vele. A magyar drámairodalom lemaradása annál is fájóbb, mert egyre inkább gátjává válik egész színházkultúránk fejlődésének, a sajátos nemzeti játékstílus kialakításának. Az idei évadban — bár egyelőre még csak az évad felének mérlegét vonhatjuk meg — színházaink szinte minden erejüket a magyar dráma támogatására összpontosították, s ismerjük el, nem is minden eredmény nélkül.

A Nemzeti Színház, amelynek legfőbb hivatása a nemzeti drámai hagyomány ápolása, az idei évadban a magyar romantika vezéralakjának, Vörösmarty Mihálynak könyvtárpalcokon porosodó történelmi drámáját, a *Cillei és a Hunyadiakat* kísérte meg színpadra állítani. Az 1844-es keltezésű dráma egy tervezett trilógia első része, s a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában nemrég megjelent hatkötetes magyar irodalomtörténet szerint: „inkább dramatizált történelem, mintsem történelmi dráma, a cselekményt a történelem, nem pedig a jellemek logikája szabja meg”. Sajnos, Vörösmarty színművének ezen az alapvető fogyatékoságán az átdolgozás sem tudott segíteni. A közönség mégis szívesen látja viszont Erkel Ferenc *Hunyadi László* című, nálunk rendkívül népszerű, operájából ismert, múltunk heroikus korszakát felelevenítő történetét. Vörösmarty veretes, szép magyar nyelvét, zengő jambusait öröm hallani. A színészek kitűnőek, a rendezés Marton Endre munkája, mértéktartóan látványos. Absztrakciókba hajló, sötét barnára festett díszletek közt — nehéz fából készült, hatalmas térelemek mozgatásával idézi fel előttünk a színtér változásait, XV. századbeli várkastélyok belső tenzeit, várfalakat, sík mezőt.

Átdolgozott formában került néhány év után újra színpadra Hubay—Vas—Ránki musical tragedy-je, az *Egy szerelem három éjszakája* is. A fasizmus poklát megjárt költő, Radnóti Miklós tragikus halálát idéző szövegkönyv az ismert drámaíró, Hubay Miklós munkája; a szép versbetétek Vas Istvánt dicsérik, akit sokan Illyés Gyula és Weöres Sándor mellett a mai magyar líra legjelentősebb alakjának tartanak; a szelle-

mes, gunyoros, végül tragikus magasságokba emelkedő zenét pedig a mai magyar zeneművészet legeredetibb egyénisége, Ránki György szerzte. A zenés tragédiában szöveggönyv, vers, zene egyenlő súllyal bír — s éppen ezért kár, hogy a prózai rész nem állja a versenyt a remek versekkel, zenével. A történet a megrázó melodráma szintjén marad, nem képes felemelkedni a műfaj követelte tragikus magasságba. A dráma két főszereplője, a költő és felesége, passzív áldozatai a fasizmusnak, s nem küzdő s küzdelmükben elbukó tragikus hősök. Nem véletlen, hogy az epizódszerepek markánsabb színpadi alakításra adnak lehetőséget. A Madách Színház előadásában a szöveggönyv, az erős húzások következtében még inkább háttérbe szorult, viszont tovább gazdagodott a darab néhány új szép dalbetéttel. A felújítás — a fiatal Lengyel György rendezése — mindenestre bebizonyította, hogy az *Egy szerelem három éjszakája* a magyar drámairodalom maradandó alkotása, amelyet sikerrel mutattak be a színház idei olaszországi vendégszereplése alkalmával.

Ugyancsak a Madách Színház érdeme a néhány éve elhunyt, tragikus sorsú Sarkadi Imre darabjának, az *Oszlopos Simeon*nak a színrevitele. A stúdió-előadásban játszott darab még 1960-ban íródott, s csak most került első ízben bemutatásra. Az elvetemültség, a gonoszság tragikus eredményességét demonstráló színmű egy végsőkéig elkeseredett ember (egy el nem ismert festő) önemészto vagdalkozásait, istenkáromló gúnycakáját jeleníti meg döbbenetes erővel. Az *Oszlopos Simeon* formai megoldásai megírása után hét évvel is, még ma is, újszerűen hatnak nálunk. Sarkadi látszólag megtartja a pszichológiai dráma, a „*pièce bien faite*” hagyományos kereteit. Az egyes figurák életrsorsát azonban szimbólumok rangjára emeli, a rövidítés, a sűrítés eszközével a pszichológiai valórszerűség rovására felgyorsítja az alakok fejlődését, a cselekmény menetét. Mint a mesében a lehetetlen, a képtelenség hihetővé válik, csak itt nem a jó, hanem a gonosz diadalának leszünk meghökkent tanúi.

Az előadás sikerét két nagyszerű színész biztosítja: Gábor Miklós, aki a gonosz szolgálatába szegődött, elkeseredett festőt alakítja, és Kiss Manyi, aki a mesék boszorkányát, egy elvetemült viceházmesternőt személyesít meg félelmetesen groteszk humorral.

Nem véletlenül tartják ma a Madách Színházat az ország első színházának, az évad legkiemelkedőbb színházi eseménye, Németh László *Az áruló*jának a bemutatása is a Madách Színház érdeme. Németh László a mai magyar drámairodalom legjelentősebb alakja, nagy formátumú író, a nemzet létkérdéseinek megszólaltatója.

Az *áruló* történelmi dráma, az 1848—49-es magyar szabadságharc leverése után játszódik, s a darab összes vonatkozásainak megértése megköveteli a magyar történelem és a magyar irodalom ismeretét. Az áruló Görgey Arthur, a szabadságharc katonai vezetője, akinek a parancsnoksága alatt a magyar hadsereg 1849 tavaszán megverte az ország szívéig, a Tiszáig előrenyomuló osztrák csapatokat, majd felszabadította az ország fővárosát, Budát. A Habsburgok kénytelenek voltak új sereget szervezni Haynau parancsnoksága alatt és segítségül hívni az orosz cárt. Az osztrák—orosz túlerővel szemben a további ellenállás értelmetlenné vált, s Görgey, a magyar seregeknek Segesvárnál és Temesvárnál elszenvedett végső veresége után, Világosnál letette a fegyvert Paskievich cári

tábornok előtt. Kossuth Lajos, a magyar szabadságharc legendás vezéralakja, aki a harc mindenáron való folytatása mellett volt, a fegyverletételt árulásnak minősítette, s Görgeyt azóta is szabadságharcunk áru-lójának tekinti a magyar történetírás.

Németh László drámája Görgey pártjára áll Kossuthal, a lánglelkű forradalmárral szemben. Rehabilitálja a reálpolitikus hadvezért, aki józanul felmérve az ország tényleges katonai lehetőségeit, nem látott lehetőséget Ausztria legyőzésére, az ország teljes függetlenségének a kivívására, s a katonai győzelmeket egy kompromisszumos kiegyezés eléré-sére szerette volna felhasználni.

Nem lehet egy történelmi dráma feladata, hogy tisztázzon olyan bo-nyolult kérdéseket, mint Görgey szerepének a megítélése, s mennél in-kább irodalom, mennél inkább dráma, annál kevésbé lehet a feladata. S *Az áruló* kitűnő dráma, ahol a cselekményt valóban „a jelleme-k logi-kája” szabályozza, ha kell a történelmi események rovására is. Németh Lászlónak a drámában nincs is módja a történelmi helyzet részletekbe menő árnyalt analizisére. Nem is a Görgey-kérdés a dráma lényege. Az árulónak megbélyegzett hadvezér személyes drámája csak alkalom a konkrét történelmi tények analizisén túlmutató, átfogóbb gondolat il-lusztrálására. Németh azt kívánja demonstrálni, hogy történelmünket s jelenünket is illúziók nélkül, a realitásokkal számolva, indulatok nélkül kell szemlélni és megítélni.

Az 1954-ben íródott *Az áruló* mostani bemutatójának sajátos aktuali-tást ad a folyóirataink, lapjaink hasábjain zajló nacionalizmus-vita, ahol a nemzeti önbecsülés túlzott követelése csap össze a magyar múlt és közelmúlt realisabb értékelésének igényével.

Sajátos irodalmi pikantéria, hogy Német László *Árulója* félreérthe-tetlen polémia Illyés Gyula egy évvel korábban, 1953-ban bemutatott *Fáklyaláng* című drámájával, amelynek középpontjában szintén a Kos-suth—Görgey ellentét áll. Illyés Gyula, európai rangú költőnk, a mai ma-gyar líra legnagyobb egyénisége, s a *Fáklyaláng* második felvonása, Kos-suth és Görgey vitája a magyar irodalom klasszikus remeklése. Illyés itt a nép ügyében még a végórákban is bízó Kossuthnak ad igazat a nép ügyétől idegenkedő, a birtokos nemesség realitásaival számoló Görgey-vel szemben. A szereposztás véletlenjének látszik, hogy akkoriban Besse-nyei Ferenc játszotta Kossuth szerepét, most pedig ő jeleníti meg Gör-geyt, holott arról is szó van, hogy Bessenyei Ferenc színészi alkata von-zotta magához a két szerepet, hogy a Madách Színház többek között azért is vállalkozhatott *Az áruló* előadására, mert Bessenyei a Nemzeti Színházról, ahol annak idején felejthetetlen alakítást nyújtott a *Fáklya-láng* Kossuthjának szerepében, néhány éve a Madách Színházhoz szegő-dött. Bessenyei Ferenc széles színészi skálájából egyformán tellett az indulatos, csupa tűz Kossuth és az indulatait lefojtó, hideg racionalista Görgey megjelenítésére.

Az idei színházi évad magyar terméséből még két darab érdemel em-lítést, a Thália Színház újdonsága, Fejes Endre színműve, a *Mocorgó*, és a Vígszínház kasszasikert ígérő darabja, *Az Ördög ügyvédje*, amely-nek Thurzó Gábor a szerzője. Eredeti változatában egyik darab sem színpadra íródott. A fiatal Fejes Endre — aki első regényével, a *Rozsda-temetővel* világsikert aratott, s regénye színpadi változatát is évekig

játszották a Thália Színházban — eredetileg novellának írta meg a *Mocorgót*. A novellából filmforgatókönyv készült, majd ezt a filmforgatókönyvet adaptálták színpadra. A kétszeri, talán elsietett, átdolgozás nem tett jót Fejes elbeszélésének, a színpadi változat, ha lehet, még kevésbé sikerült, mint a filmforgatókönyv. A darab első harmada még így is kitűnő, a külvárosok elesett szegényeinek életét oly csodálatosan megjelenítő Babel világát idézi, s a fiatal Szabó Gyulának ragyogó színészi alakításra ad lehetőséget. Szabó ezúttal szegény dadogó kis külvárosi fiút jelenít meg, akinek legfőbb vágya, hogy bejusson a zsidóbarátok „úri” kasztjába. A háború előtt, majd a háború éveit alatt szegénysége, a tökehiány gátolja meg ebben, a felszabadulás után, a szocializmus körülményei közt álma válik anakronisztikussá.

A haladó katolikusként számon tartott Thurzó Gábor *A szent* című regényét dolgozta át színpadra, s mint általában lenni szokott, ezúttal is az eredeti változat a jobb. A csak néhány hónapja megjelent regényt az olvasók percek alatt szétkapkodták. A dokumentumregény és a detektívregény ötvözet valóban izgalmas olvasmány. A regény és a belőle készült dráma anyaga történelmi tény, azt a nyomozást írja le, amelyet az Egyház megbízottja, az advocatus diaboli, az ördög ügyvédje (innen a drámaváltozat címe) folytat a háború éveit elhunyt fiatal papnövendék, Kaszap István (aki Thurzónál Gregor Istvánként szerepel) szenttéavatási perében. A történet röviden az, hogy Kaszap István még mielőtt pappá szentelhetnék volna, szarkómában meghalt, s halála után a naiv hívők személyének mindenféle csodatett tulajdonítottak. Vízniczei prelátus a nyomozás során felismeri, hogy Kaszap, bár hívő lélek volt, sem életében, sem halála után nem követett el semmiféle csodát. Az igazságot azonban mégsem mondhatja el, mert az Egyháznak és a Szovjetunió ellen háborút viselő Horthy-rendszernek egyformán érdekében állt, hogy a csodatévő szent legendája ne lepleződjék le.

Drámai forrpontra csak az utolsó jelenetekben hevül fel a színpadi változat, amikor a prelátust az Egyház rákényszeríti az igazságot tartalmazó jelentésének a meghamisítására. A cselekmény kriminalisztikai izgalmait így is mindvégig lebilincselik a nézőt, bár az átdolgozás és a rendezés hibájából túlságosan hamar, már a második-harmadik kép után világossá válik a csalás, a prelátus is rögtön átlátja a helyzetet, s nem is annyira az igazságot kutatja, hanem csak az igazságot perdöntően bizonyító tényeket. A közönség így is izgalmas, gondolatébresztő este élményével gazdagabban távozik a Vígszínház előadásáról.

A vidéki bemutatókról ezúttal nem szóltunk, pedig ott is, Miskolcon, Szegeden, Veszprémben és a többi vidéki színház műhelyében a budapestiekhez hasonló gonddal, sőt, ha lehet, talán még több szeretettel ápolják a magyar dráma ügyét. Egy félév néhány bemutatóját tettük mérlegre, s meg lehetünk elégedve. A színre vitt magyar drámák közül nem mind olyan jelentős mű, mint Németh László *Árulója* vagy Sarkadi *Oszolopos Simeonja*, de a többi is tehetségről tanúskodó, közönséget vonzó alkotás. Miközben e sorokat írom, új magyar darabok bemutatóinak az előkészületei, próbái folynak a Nemzeti Színházban, a Thália Színházban, a Vígszínházban, a miskolci Nemzeti Színházban, hogy csak azokat említsem, amelyekről tudomásom van. Ha így folytatódik az évad, a magyar dráma egyik legsikeresebb esztendejének nézünk elébe.